

(Le)hallgatásra ítéelve

Márton Áron lehallgatási jegyzőkönyveiről
Nagy Mihály Zoltán történészt Vig Emese faggatta*

Megjelent a *(Le)hallgatásra ítéelve – Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960)* című könyv, Nagy Mihály Zoltán és Denisa Bodeanu történészek munkája, a Lector Kiadó, a Varadinum Kulturális Alapítvány Kiadó és az Iskola Alapítvány közös gondozásában. Az 1000 év Erdélyben, 100 év Romániában program keretében kiadott kötetet augusztus végén, a Kolozsvári Magyar Napokon mutatják majd be.

– *Mikor kezdett Márton Áron securitatis megfigyelési dossziéjával foglalkozni?*

– 2010-ben kért fel a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekiség, hogy Márton Áron boldoggá avatási perébe kapcsolódjak be azáltal, hogy kikérem és átvizsgálom azt az iratanyagot, amelyet Márton Áronról a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS) levéltárában őriznek. Ezek a dossziék 236 kötetből állnak, és közel 80 ezer oldalt tesznek ki. Márton Áronnak van a legterjedelmesebb megfigyelési iratanyaga Romániában.

– *Óriási számok. Mit tartalmaznak ezek a dossziék?*

– Az iratok között megtaláljuk a Márton Áron-per iratanyagának egy részét, az ügynökök jelentéseit, az államvédelmi hatóságok összefoglalóit, jellemrajzokat Márton Áronról, a követési módszerek részletes leírását, munkaterveket arról, hogy hogyan kell megfigyelni, hogyan kell lehallgatni, hogyan kell az ügynököket beszervezni. Tehát egy nagyon összetett iratanyagról van szó. Ebből válogattuk ki azokat a kihallgatási jegyzőkönyveket, amelyeket leközzöltünk. A 236 kötetből egyébként 153 tartalmaz lehallgatási jegyzőkönyvet. Ez azért nagyon sok, mert ezek a beszélgetések – az esetek többségében – magyar nyelven zajlottak, és lefordították őket román nyelvre is. Nagyon sok

NAGY MIHÁLY ZOLTÁN történész, a Bihar Megyei Állami Levéltár főlevéltárosa. 2012-ben szerzett doktori oklevelet a Pécsi Tudományegyetemen. Kutatási területe: a romániai magyar nemzeti közösség második világháború utáni társadalmi, politikai integrációja, az erdélyi magyar történelmi egyházak és a román állam viszonya. Eddig megjelent legfontosabb műve, társszerzőként: **Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Romániai Magyar Népi Szövetség történetéhez, 1944–1953** (EME – Pro-Print, Kolozsvár–Csíkszereda, 2009.)

megmaradt eredetiben, tehát magyarul, azonban olyan is volt, amelyet románból kellett visszafordítanunk.

– *Miért dönt úgy a Securitate, hogy szorosabb megfigyelés alá helyezi Márton Áront? Hisz alig két év telt el a szabadságra helyezése óta.*

* A *Maszol.ro* portálon megjelent interjú alapján, a szerző és a szerkesztőség jóváhagyásával.

– 1956 júniusában az állambiztonsági szervek arra a következtetésre jutottak, hogy elégséges „terhelő” bizonyítékot gyűjtöttek össze ahhoz, hogy Márton Áron ügyében lezárják az ellenőrzési dossziét, és megnyissák az úgynevezett személyi megfigyelési dossziét. Ne feledjük el, hogy az '56-os forradalom után minden magyar gyanús volt, annál inkább Márton Áron. A környező országok államvédelmi szerveihez hasonlóan, a Securitate fedőnévvel látta el a célszemélyt, így Márton Áron a Mureș fedőnevet kapta. Az államvédelmi hatóság szervei a következő érvekkel indokolták Márton Áron megfigyelési dossziéjának megnyitását: 1. a püspök illegális kapcsolatot tart fenn a Vatikánnal a belga és a francia nagykövetségen keresztül; 2. a joghatósága alá tartozó papok és hívek körében „ellenséges propagandatevékenységet” folytat; 3. információkat gyűjt a romániai közalapotokról. Az elkövetkező években az indokok némileg módosultak, egyre hangsúlyosabbá vált a „nacionalista”

propaganda vádja. Egy 1959 februárjában készült elemzés szerint Márton Áront azért kellett megfigyelni, mert antikommunista és nacionalista magatartást tanúsító „megrögzött reakciós”, aki „az egyház nevében és amögé bújva [...] államellenes tevékenységet folytat, püspöki székhelyét egy összeesküvő fészekké, míg a gyulafehérvári teológiát és kántoriskolát a magyar nacionalizmus-sovinizmus melegágyává alakította”. Gyakorlatilag az '50-es évektől egészen 1980-ig (a püspök haláláig) a nacionalista magatartás maradt a legfőbb megfigyelési ok, bár a „bűnlajstrom” tovább bővült. Felrötták a püspök Vatikánnal és más nyugati egyházi szervezetekkel (pl. Caritas) való hivatalos vagy „titkos” kapcsolattartását, a papok és hívek vallási buzgalomra való nevelését, ellenszegülését minden olyan állami intézkedéssel szemben, amely a katolikus egyház belső életének ellenőrzésére, illetve külügyi kapcsolatainak felderítésére irányult.

– Elkezdődött tehát a megfigyelés: a házi őrizetre ítélt püspök 1957 júniusától nem hagyhatta el püspöki palotáját, csak akkor, ha misére ment a székesegyházba. Egyébként körbe volt véve ügynökökkel, és minden elhangzott mondatát lejegyezték? Hogy kell ezt elképzelni? Mit is jelent ez a lehallgatási jegyzőkönyv?

– Jegyzőkönyvek készülnek egy gyűlésről is, az ott elhangzott beszélgetéseknek a kivonata jelenik meg egy-egy jegyzőkönyvben. Tehát ilyen megközelítésben ez a kifejezés nem

fedti a valóságot. Mert itt szóról szóra leírtak mindent, sőt zárójelben azt is jelezték, hogy nevet-e valaki, vagy milyen a hanghordozása. Egyfajta forgatókönyvet kap a kezébe az olvasó, amelyből filmesek nagyszerűen rekonstruálhatnák ezeket a jeleneteket. Visszatérve a szakkifejezésre, ezek a lehallgatási jegyzőkönyvek titkos operatív eszközökkel készített hangfelvételek átiratai. Szobalehallgatásról van szó. Márton Áron dolgozószobájának falába lehallgató készülékeket helyeztek el, a püspök tudta nélkül. Ez egy közeli munkatársának a segítségével történhetett meg. A falba épített mikrofonszalagos magnetofonhoz csatlakoztatták, azt pedig a várban erre a célra kialakított helyiségben helyezték el. A napi két váltásban dolgozó államvédelmi tisztek először legépelték, románra fordították, majd kiértékelésre a bukaresti központba küldték az iratokat és a rögzített beszélgetések hangszalagjait. Ám a gyakori áramszünetek, a magnószalag hiánya és a személyzet túlterheltsége miatt a püspök lehallgatása nem volt zökkenőmentes. Az ebédlőben, a püspök hálószobájában és a püspöki palota kertjében folyó beszélgetésekről csak ügynökök útján szerezhetett tudomást az államvédelem, ezekben a terekben nem sikerült lehallgató készüléket elhelyezni. A különféle információk elemzése alapján az államvédelem a püspökről és környezetéről a lehallgatási jegyzőkönyveket tartotta a legértékesebb forrásnak. Ezen iratok forrásértéke történeti szempontból is kivételes, nemcsak a bennük foglalt adatok miatt. E „szövegekből” cenzúrázatlanul, utólagos kiegészítések, módosítások nélkül ismerhetjük meg Márton Áron és a vele kapcsolatot tartó személyek véleményét és álláspontját. A korszak hivatali irataiban a totalitárius hatalom diskurzus, szemlélete érvényesül, míg a visszaemlékezéseket, naplók vagy interjúkat szubjektivitásuk miatt csak körültekintéssel hasznosíthatjuk.

– Márton Áront először három évre ítélik házi őrizetre, majd 1960-ban újabb öt évvel hosszabbítják meg az ítéletet. Amint a kötet alcíméből is kiderül, Önök az első három évet dolgozták fel ebben a válogatásban. Hogyan döntötték el, hogy mi legyen a korszakhatár?

– A kötetben az 1957 és 1960 között keletkezett szobalehallgatási jegyzőkönyvek egy részét közöljük. Kezdő időpontnak azért választottuk az 1957-es esztendő, mert ebből az

évből maradtak fenn az első lehallgatási jegyzőkönyvek. 1957. június 4-én lépett életbe az a rendészeti kényszerintézkedés, amelynek következményeként Márton Áron elkerülte ugyan a börtönt, de mozgásában korlátozták, nem hagyhatta el a püspöki palota és székesegyház területét. „Hallgatásra” és „lehallgatásra” ítélték. A román hatóságok az elkövetkező években megpróbálták kollaborálásra bírni a „legreakciósabb egyházi vezetőt”. Ennek sikertelensége miatt 1960 júliusában a püspök elleni kényszerintézkedést öt évre hosszabbították meg. Miközben a püspök hálózati-operatív megfigyelésében az 1960-as évek elejétől új korszak vette kezdetét, addig XXIII. János pápa egyházpolitikája új kihívások elé állította a román pártvezetést. Tehát az 1960-as év több szempontból is természetes korszakhatárként adódott. Hozzá kell tennem, hogy szándékaink szerint lesz egy második kötet is, amely a házi őrizet további éveit mutatja be 1960–1965 között, majd egy harmadik kötetrel zárnánk Márton Áron securitatis iratcsomójának feldolgozását, és ez az 1965 után keletkezett anyagot mutatná be.

– Milyen szempontokat vettek figyelembe a válogatáskor? Gondolom, voltak kevésbé releváns beszélgetések is, amelyeknek közlése nem merült fel, viszont egészen biztos sok olyan volt, amely érdekes adalékokkal szolgált még a történészek számára is.

– A lehallgatási jegyzőkönyvek válogatásakor arra törekedtünk, hogy

bemutassuk az állam és egyház kapcsolatát, a gyulafehérvári egyházkormányzati hatóság működését, valamint Márton Áron kapcsolatát a többi katolikus egyházmegye ordináriusával. Az állami egyházpolitika és egyházkormányzati kérdések mellett betekintést nyerhetünk a gyulafehérvári teológia és kántoriskola működésébe, az egyházmegye plébánosainak és egyházközségeinek mindennapjaiba, az egyházüldözés adminisztratív módszereibe, sőt a hívek hitéletébe is. A lehallgatási jegyzőkönyveken keresztül jobban megismerhetjük Márton Áron egyházpolitikai elképzeléseit; kapcsolati hálóját; az állammal szembeni passzív rezisztenciára buzdító püspököt; a püspöki aulán belüli személyes ellentéteket, konfliktusokat; nem utolsósorban a romániai kisebbségellenes intézkedések miatt aggódó és azok ellen tiltakozó püspököt. Ezek az iratok nagymértékben hozzájárulnak Márton Áron portréjának megrajzolásához. Nincs tudomásunk arról, hogy Márton Áron ebben az időszakban naplót vezetett volna, így a lehallgatási iratokon keresztül, ha nem is a legbelsőbb intim szférájába nyerünk betekintést, de jobban megismerhetjük az adott korszakban felelős egyházi döntéshozói pozíciót betöltő személy érvelési logikáját, vívódásait, jellemét, helyzetfelismerő képességét; az itt és a most, a hogyan és a miként kérdéseit megválaszoló püspököt.

– Kik látogatják Márton Áron püspököt, és mennyire őszinték ezek a beszélgetések? Hogy érezte, valóban őszintén kommunikált vendégeivel a házi őrizetre ítélt egyházvezető?

– Sokan fordulnak meg nála, egyházi vezetőktől egyszerű plébánosokig, teológusokig. Meglátogatják Márton Áront a többi katolikus egyházmegye ordináriusai is, és ezeket a jegyzőkönyveket is közöljük. Ezekből kiderül, hogy milyen volt az egyházi vezetők közötti kapcsolat. Aztán szűkül a kör, és bepillantást nyerünk a püspök és a székeskáptalan vezetői közötti kapcsolatba, a teológia vezetőivel is társalog, vagy egyszerű falusi papokkal, akik meglátogatják. Mivel Márton Áron nem hagyhatja el a püspöki palotát, a helyi plébánosok, esperesek kénytelenek meglátogatni őt Gyulafehérváron, hogy beszámoljanak mindarról, ami egyházközségükben történik. Elbeszélésükből kiderül, hogy milyen a hitélet egy falusi plébánián, hogy a vidéki hívek hogyan tudják gyakorolni vallásukat. Sokszor, amikor egy-

háztörténetet írunk, le szoktunk ragadni a központok bemutatásánál, hogy mi történik a püspöki palotákban, mi történik a teológián, de itt eljutunk a falusi plébániákig, a vidéki hívek életéig.

– Tudta vagy nem tudta Márton Áron, hogy lehallgatják?

– Márton Áronnak megvoltak a tapasztalatai. Elég fiatalon, de végigharcolja az első világháborút, és már akkor találkozik azzal, hogy mit jelent a hírszerzés, hogy milyen útonmódon gyűjtik be a titkosszolgálatok és hírszerző szervek az információt. Éppen ezért, amikor 1955 márciusában, miután szabadlábra helyezik, kifesteti a dolgozószobáját, nem engedi meg, hogy vezetékes telefont szereljenek be. Azt azonban nem tudhatta, hogy 1956 nyarán, amikor ő bémáláson van, akkor az egyik közeli munkatársa, a székeskáptalan tagja vezeti be a Securitate embereit a püspök dolgozószobájába. A szekus tisztek villanyszerelőnek álcázzák magukat, és beszerelik a falba a lehallgató készülékeket. Ám Márton Áronnak az a meggyőződése, hogy ő minden megelőző intézkedést megtett, emiatt nem is gondol arra, hogy dolgozószobájában lehallgatnák őt, annak ellenére, hogy többször beszélget erről a vendégeivel. Megérkezik hozzá a temesvári ordinárius, Kernweiss Konrád, és többször elmondják egymásnak, hogy „ez a beszélgetés maradjon közöttünk”, ebből is látszik, hogy nem voltak tudatában annak, hogy őket lehallgatják. Sőt, éppen Kernweiss Konrád meséli el,

hogy a temesvári püspöki palota felújítása során az egyik terem falában lehallgató készülékeket találtak. De még ez sem gondolkodtatja el Márton Áront, és nem dönt úgy, hogy ő ne beszéljen őszintén az emberekkel. Ez egy jó fegyver is volt Márton Áron kezében. Egyébként már a börtönök alatt, meg azután is, többször elmondta, hogy ő a nézeteiért bármikor vállalja a felelősséget.

– *Egy történész számára valóságos kincsebánya egy ekkora anyag, bár persze a feldolgozása emberfeletti munkabírást követel. Mit tett hozzá az Ön Márton Áron-képéhez ez a kutatás?*

– Amikor mi történészek megírjuk és valamilyen szinten rekonstruáljuk egy személyiségnek az életét, akkor ezt általában másodlagos forrásokból tesszük. Ezeket a jegyzőkönyveken keresztül azonban ott vagyunk a püspök mindennapjainak kellős közepén. Ez nem egy rekonstrukció, ezek maguk a tények, az akkor és ott elhangzott szavak. Márton Áron fejt ki a gondolatait, ő beszél. Ezért különleges ez a forrás, ebben rejlik az egyedisége. Ráadásul ekkora mennyiségű lehallgatási jegyzőkönyvet még soha senkiről nem publikáltak, sem itt Romániában, sem a kelet-európai térségben. Azt szokták mondani, hogy nem tudunk megítélni bizonyos helyzeteket, mert nem voltunk ott, nem láttuk, nem tudhatjuk, mi történt. Nos, ezek a lehallgatási jegyzőkönyvek ezt zárják ki, hiszen minden

szót, ami elhangzott, lejegyeztek, ezért pontosan tudjuk, hogy mit mondott Márton Áron a különböző helyzetekben. Ezekből az iratokból a hitvalló Márton Áron tárulkozik ki előttünk, és azt mutatja meg, hogy az adott viszonyok között is mindig van egy alternatíva. Persze, ez lehet, hogy mártíriumot, lehet, hogy börtönt, kényszerlakhelyet jelent, és nem biztos, hogy az egyház vezetésének kérdése megoldást talál. De Márton Áron pont azt akarja bemutatni, hogy lehet másképp csinálni, és lehet találni egy megoldást arra, hogy az egyház túlélje a nehéz korszakot. Márton Áron arra koncentrált, hogy az egyház mint hitvalló közösség maradjon fenn. Ezekből az iratokból egyértelműen ez a legerősebb vonása világolt ki a szent életű püspöknek, ez ragadott meg: a közösség hitéletének a megőrzését, megóvását tartotta legfontosabb feladatának, és csak ezt követte az egyházpolitikus, a kisebbségpolitikus attitűdök megmutatkozása.